

Boëthius a filozófia vigasztaló erejéről

Születés és halál két olyan élménye az emberi nemnek, amelyek nyugtalanító titokzatossága elől, bármennyire szeretne, sohasem tud elmenekülni. Honnan jöttünk? Hová megyünk? Miért vagyunk e világon? — ezek életünk legizgatóbb kérdései, s noha évezredek óta törjük rajta a fejünket, titokzatosságuk ma sem kisebb, mint volt az első napon, mikor az ember először állt meg csodálkozva és gondterhelten e problémák előtt. A két nagy tény közül a halál még izgatóbb, mint a születés, mert ezen öntudatlanul esünk át, s bármennyire igyekszünk róla megfélekedezni, ez teljesen sohasem sikerül. Hasztalan mondjuk Epikurosszal: mi gondom a halállal? Hiszen, amíg én élek, adig az nincsen itt, mikor pedig itt lesz, én már nem élek!, — s hasztalan valljuk, hogy a halállal való törődés az élet aktivitásának, alkotó kedvének megőlése, — nem tudunk a reá gondolástól megszabadulni. Akármilyen paradoxonként hangzik: a halál ténye az élet leghatalmasabb formálója, mert nem közömbös az életre nézve, hogy ki hogyan hal meg. A hős halála még visszafelé is megszépíti az életet, — a szent élete pedig felemelő és magasztos aktussá emeli a halálát.

A történet hanyatló korszakainak jellemző vonása, hogy bennük mintha megállna az élet alkotó lendülete, s e korok emberei alig tudnak egyebet, mint, szépen meghalni. A római császárság hanyatlásának napjai bőven mutatnak erre példát, mikor a filozófia a sztoikusok kezén valóban alig volt más, mint a halálra való előkészület és a test megöklése a lélek örökélete kedvéért. Ilyen kor volt a Kr. utáni 5. század is, mikor északi barbár hadak tapostak a szent Italia földjén. A római császárság agonizált. Ami életerő volt még benne, Keletre húzódott, ahol Bizáncon még ezer esztendőn át hol fényelt, hol árnyékba borult, míg aztán össze nem omlott a török csapásai alatt. Ennek az ötödik századnak jellemző alakja és egyik legvonzóbb egyénisége Boëthius, a filozófus államférfi.

Anicius Manlius Torquatus Boëthius 455 táján, újabb felgás szerint csak 480-ban, sőt 482-ben Rómában született. Gibbon „a Catok és Cicerók fajtájából való utolsó rómainak” nevezi, akiből azonban már hiányzott úgy ezeknek, mint a Capitoliumot védő

Manliusnak tettereje, csak a nagy és szép gondolatok iránt élt benne lelkesedés. Előkelő, gazdag ősei megadták számára azt a lehetőséget, hogy az élet napos oldalán járjon. Szellemét a görög műveltség kinccsei táplálták, jellemét Róma és a filozófia formálták. Magas tiszt-ségeket viselt, 32 éves korában már a consuli méltóságban találjuk, s egészen balsorsának bekövetkeztéig a senatus legtekintélyesebb tagjai közé tartozott. Boëthiust mégsem az állam ügyei érdekelték szíve szerint: a velük való foglalkozás inkább családi hagyomány, mint benső hajlam diktálta szükséglet volt nála. Hiszen a senatus Rómában ebben az időben inkább dísz és a fényes múlt emléke, mint tényleges hatalom volt. Itálián a fegyverek erejével Odoaker, a herulok vezére uralkodott, sőt Itália királyának a címét is viselte az-óta, hogy az árnyékszászárt, a gyenge és tehetetlen Romulus Augustulust megfosztotta trónjától.

Boëthius tehát, mint előkelő széplélekhez illik, elmerült a görög filozófia műveiben. Ugy tett, mint a rajongó lelkű gyűjtők, akik megérik, mikor van ideje annak, hogy még megmentsek egy mármár elsüllyedő világ emlékeit és azokat megőrizték múzeumuk biztonságos falai között. Ő is rávetette magát a görög filozófiára és abban látta élete értelmét, hogy Platon és Aristoteles gondolatait megismertesse honfitársaival, s egyben megmutassa azt is, mennyire egyeznek e két filozófus eszméi, akiket általában ellentétekként szeretnek egymással szembe állítani. Ez a szándék is mutatja, hogy Boëthius alapjában harmónikus, az ellentéteket áthidaló, kibékítő lélek volt, s éppen ez lett bukásának oka is, mert a történet vízválásztóin rendesen a langyosak, a mérsékeltek járnak rosszul, mert csak a tulzók: a lángolók és jéghidegek világa ez. A szélsőségek harcában nehéz és veszélyes középütt járni.

Boëthius filozófikus érdeklődésének sokkal nagyobb eredményei lettek, mint csekély eredetiségéből gondolhatnók. Főleg Aristoteles logikai műveinek latin fordításával megbecsülhetetlen szolgálatokat tett a nyugati műveltségnek: hosszú évszázadokon át Európa semmit se tudott volna Aristotelesről és a görög filozófia egyéb remekeiről, ha Boëthius nem hagyta volna reánk ezek fordítását és magyarázatait. A keresztény Európa ugyanis csak a XII. században kezdett újra görögül olvasni, s odáig csak Boëthiuson keresztül tudta, mi a görög filozófia. Boëthius tehát a középkori keresztény műveltség nagy nevelői sorában foglal helyet. Egész kis bölcséleti könyvtárt hagyott ránk, mintegy az antik görög szellem múzeumát, amelyen formálódott aztán az európai középkor tudománya. Boëthius azonban nemcsak filozófus volt, hanem már keresztény is. Szent Ágoston szelleme ihlette őt, ezért Platont és Aristotelest is a Szent Ágoston újplatonizmusának érelmében magyarázta. Itt is középúton járt a filozófia és a teológia között: igyekezett összebékíteni a kettőt, s éppen ezzel mutatott példát a középkornak. Az ész útján járt, de Istenhez kívánt fölemelkedni: ez gondolkodásának legjellemzőbb vonása.

Pedig Boëthius kora mindennek mondható, csak békésnek és harmonikusnak nem. Talán éppen ezért vágyott erre ez a nemes lélek. Odoaker uralmát csakhamar megtörte egy másik, friss erő-

től duzzadó barbár népnek: az ostrogótoknak Itáliára zúdulása, akik északról az északi embernek a dél és a napfény iránt érzett kiirthatatlan vágyával keresték az utat Itália felé. Rövid uralmuk érdekes világot hozott itt létre, melyben a rómaiságnak és a barbárságnak különös keveréke szemlélhető. A gótok vezére, Teodorik, maga is érdekes egyéniség volt. Tűszként a bizánci udvarban nevelkedett, ahol magába szívta a kultúra szeretetét és a művészetek megbecsülését. Itália pedig a római jog és államélet tisztelőjévé tette. 489-ben tör át népével az Alpokon. Négy év múlva leverte, majd megölette Odoakert, maga pedig feleségül vette Audelfledát, Clovis testvérét, hogy ezzel is megerősítse barátságát a frankok vitéz törzsével és biztosabban megalapozza királyságát, amelyet 497-ben Anastasios bizánci császár is elismert. Ilyen előzmények után vonult be Theodorik 500-ban Rómába, ahol a pápa, a consul, a senatus és a nép ünnepélyesen hódolt előtte.

A hódító nem is volt méltatlan erre a fogadásra. Noha barbárnak született, el volt telve a római jog és az antik művészet szellemével. Római módra élt és viselkedett. Tiszteletben tartotta a legyőzött Itália lakóinak jogait és birtokait. Katonáit megtartotta katonáknak és a polgári kormányzást a behódolt rómaiak kezébe adta, akik római módon igazgatták tovább is Itáliát.

A Rómába bevonulás napján a senatus nevében Boëthius köszöntötte Teodorikot. Két fia: Hypatius és Patricius kíséretében, akik éppen erre az évre megválasztott konzulok voltak, méltósággal szólott a hódítóhoz, kifejezve azt a reményét, hogy a pusztítás éveit után a béke és virágzás éveit következnek el a szenvedő Rómára és Itáliára. Így szövődnek egyre melegebb és bensőbb kapcsolatok Teodorik és Boëthius között, akit az uralkodó folyton újabb meg újabb tisztségekkel halmozott el és iránta érzett rokonszenvének és barátságának számos jelét is adta. 510-ben másodszer, 522-ben pedig harmadszor ruházta rája a konzuli méltóságot, s tudományos dolgokban is sokszor élt a filozófus tanácsával.

De bármily nagy volt a barátság, volt egy pont, ahol Teodorik és Boëthius elváltak egymástól, s ez a hit, a világnézet kérdése körül támadt köztük. Ezt nem tudták összehangolni. Teodorik arianus volt, Boëthius pedig a római pápa híve és barátja. A *homousios* és a *homoiusios* vitája ez, amelyről Madách is megemlékezik az *Ember Tragédiájában*. A IV. században élt Arius azt tanította, hogy a Fiú nem egylényegű az Atyával, hanem a teremtmények közé tartozik: Isten a semmiből teremtette a teremtés rendjén. Az ötödik és a hatodik század fordulóján különösen heves hitviták dúltak e kérdés és a Szentháromság körül, mely mindennél jobban megosztotta a birodalom lakóit. Különösen kiélezte a harcot, hogy 518-ban Justinus császárban olyan férfiú került Bizáncban a császári trónra, aki tűzzel-vassal küzdött Arius követői ellen. Féktelen indulatát még fokozta felesége, Euphémia, aki a barbár prozelita szenvedélyével állott az orthodoxia pártjára. Nyugaton azonban az ostrogótok és királyuk Teodorik, — a visigótok, élükön királyukkal Alarikkal, — a burgundok és az afrikai vandálok mind ariánusok voltak, akik a szemet szemért és a fogat fogért elv alapján fordultak az orthodoxia

ellen. Mindkét oldalon életeket oltottak ki, templomokat égettek fel, vagyonokat pusztítottak el és csatatérre változtatták a birodalom területét. Az okos és józan eszű Teodorik látta a pusztulás esztelen-ségét és igyekezett féket vetni a szenvedélyeknek. 523-ban megparancsolta I. Jánosnak, az éppen akkor megválasztott pápának, hogy Boëthius apósának, a patricius Symmachusnak és magának Boëthiusnak társaságában követségbe menjen a császárhoz és bírja őt rá, hogy enyhítsen az ariánusok ellen kiadott rendeletein. Annyival inkább bízott e követség eredményességében, mert Justinus némelyek szerint nem is thrák eredetű lett volna, hanem Boëthiussal egy vérből: az Aniciusok családjából származott. Bármint legyen a dolog, a követjárás nem sikerült: a császár hajthatatlan maradt. A katolikus követek maguk is láthatólag jobban törődtek a maguk hitének igazságával, mint küldetésük sikerével, és üres kézzel tértek meg Rómába. Teodorik haragja lángra lobbant és a követeket hazatérésük után Ravennában börtönbe vetette. A pápa a fogságban hamarosan meghalt, s utódát III. Felixet maga Teodorik emelte trónra. Symmachust felségárulás címén kivégeztette, Boëthiust pedig kegyvesztetten szintén elfogatta. A filozófus a lét napfényes oldaláról az árnyékba került: irigyelt szerencséje sötét szerencsétlenséggé változott. Ellenségei azzal vádolták, hogy összeesküvést szőtt Teodorik ellen, mert Italiát ki akarta ragadni ennek uralma alól és vissza akarta játszani a császár uralma alá. Ma már nem látunk tisztán ebben a kérdésben: nem tudjuk, mi a valóság és mi a tulzás a vádban. Boëthius egyénisége, harmóniára szomjazó lelke nem igen látszik alkalmasnak egy ilyen politikai akció vezetésére. De bárhogyan álljon a dolog: ellenségei diadalmaskodtak és Boëthius felségárulás miatt 526. október 23.-án Paviában a vérpádon halt meg, 71 éves korában.

Fenkölt jelleme és emelkedett szellemisége a börtönben sem hagyta el. Sorsát keresztényhez és filozófushoz méltóan nyugodtan és megadással viselte, de érdekes, hogy ez a római lélek balsorsában is inkább a filozófiához, mint a hit tanításához fordult vigasztalásért. A kettő különben nála nem vált el egymástól, hiszen mint az európai ember általában, még a hit igazságainak is az ésszerű bizonyítására áhitozott. Így írta meg a börtönben azt a könyvet, amely legtovább fenntartotta nevét: a *Consolatio Philosophiae*-t, a filozófia vigasztalását.

Ez a kis könyv maga is nyilvánvalóan Platon ihletéséből született meg. Platon *Kritonja* és *Phaidonja* a mintaképe, amelyekben Sokrates a börtönben olyan témákról beszélget barátaival: a jó polgár kötelességeiről a bíróságok és a haza iránt, valamint a lélek halhatatlanságáról, amelyek megnyugvást hoznak a halálra ítélt bölcs sorsa miatt lázongó lélekben. Csakhogy Boëthiust börtöne mélyén nem a jó barátok, hanem maga a Filozófia keresi föl és vele beszélget Boëthius és tőle hall vigasztaló szavakat keserű sorsában. A Filozófia ugyanis még a száz lakattal lezárt börtönajtón is be tud lépni híveihez és nem hagyja el azokat utolsó lehelletükig.

A Filozófia a börtön fenekén arra figyelmezteti tanítványát, hogy sorsa éppen nem példátlan, hiszen „az én tanítványaimat — úgymond — ezerszer érte üldözés. Anaxagorast száműzték; Sokra-

test megmérgezték, Zénont megkínozták a legszörnyűsebb módon. „De e mártírok erkölcsi tisztasága vádolójává lón gonosz üldözőik romlottságának. Lehet-e csodálkozni azon, ha a filozófus élete annyira zaklatott és tele van viharokkal, mikor abban keressük — így folytatja — a dicsőséget, hogy nem akarunk tetszeni a gonoszoknak!? Pedig az ő számuk végtelen, ehhez nem férhet kétség, ám azért nem lesznek ezek kevésbé megvetésre érdemesek. Nincsenek törvényeik, nincsen kalauzok, egyebet se tesznek, mint elvakult szenvedélyük rendetlen mozgásait követik. Ha mi, filozófusok, néha kénytelenek vagyunk meghátrálni erőszakosságuk előtt, főnk egy bevehetetlen erősségre von vissza bennünket, ahonnan nyugodtan nézzük, hogyan marakodnak azon a zsákmányon, amelyet odadobunk nekik. Nevetünk ostoba kapzsiságukon, mely ily silány és megvető javakhoz tapad, s várunk magas bástyáiról nézzük tehetetlen dühüket, vakmerőségük megtörik e vár falainál.“ A filozófus nem esik kétségbe a zsarnok fenyegetéseitől, mert nem vágyik semmire, nem fél semmitől s ezzel már meg is török vele szemben a zsarnok haragjának ereje.

Boëthius a politikai életbe való beleavatkozását Platon tételével indokolja, aki azokat az államokat mondotta boldogoknak, amelyekben a bölcsek királykodnak, vagy ahol a királyok lesznek bölcsekké. Annyit jelent ez, úgymond, hogy a bölcsnek meg kell ragadnia a kormány gyeplőjét, már csak azért is, hogy ne kerüljön a gonoszok kezébe, akik visszaélnék azzal és hatalmukat a jók elvesztésére használják. Ennek az elvnek parancsa szerint látta kötelességének, hogy ne éljen a pusztá elmélkedésnek, hanem megkísérelje valóságra váltani gyakorlatban is elméleti meggyőződését. Amde vesztére cselekedett, mert a világ nem a jóság elveihez igazodik, s égbekiáltó igazságtalanságnak látszik, hogyan viheti végbe az ártatlannal szemben gaz szándékait a gonosz, ha van Isten, akinek mindez a szeme láttára történik meg! Ime, ez a kérdés tulajdonképen Boëthius művének problémája. Benne tehát valójában egy teodicea rejlik: megmutatása annak, hogy a világon minden Isten bölcs rendelése szerint történik és minden úgy van jól, sőt a legjobban, ahogyan van. Az embernek nagy megnyugvására kell szolgálnia annak a tudatnak, hogy ha már nem is tudjuk miképpen kormányozza Isten a világot, legalább tudjuk azt, hogy valóban ő kormányozza.

A bizonyítás menetében Boëthius keresztény, ujplatonikus és sztoikus nyomokon jár. Rámutat, mily gyöngé és esendő lény az ember, mily magatehetetlenül jön a világra, s mennyire Isten ajándéka mindaz, amit földi pályáján a magáénak mondhat. Panaszkodhatik-e, ha Isten szuverén akarata egyszer elveszi tőle azokat a javakat, amelyeket neki ajándékozott? Akit ő emelt a porból magasra, annak el kell készülnie arra is, hogy a magasból újra leszálljon a porba.

Az ember ezek után azt hinné, hogy valami vallásos művel van dolga, pedig ez éppen a nagy tévedés. Tiszta filozófiai mű ez, amelyben nyoma sincs szerzője kereszténységének. Versben és prózában, a latin filozófiai elmélkedések stílusában tiszta sztoikus és platonikus tanítások olvashatók itt, nyilvánvaló bizonyosságául annak, hogy

Boëthius még inkább volt a görög szellemmel telítődött római, mint katolikus. Amit mond, azon egyáltalán nem érzik meg, hogy a hatodik század gyermeke írta Krisztus után, mert nincs egyetlen mondata, amit ne olvashatnánk akár Platon *Gorgiasában*, vagy más nagy politikai műveiben, sőt Plotinos *Enneasaiban*. A végső eredmény itt is lényegében az, hogy a szerencsétlenség és a szenvedés az embernek inkább javára, mint kárára van, s hogy a gonosz, a rossz ember igazában nagyon szerencsétlen.

Boëthius tehát alapjában véve ebben a kedves és megható könyvében is ugyanazt teszi, amit egyéb munkáiban: az ókor eszméinek kincseit menti át a középkor számára, ahol csakugyan műfajt teremtett, mert nélküle aligha születtek volna meg a különböző vigasztalások, így pl. Dambachi János könyve a XIV. században a teológia vigasztaló erejéről. Általában alig van könyv, amelyet a középkor mohóbban olvasott volna, mint a *Consolatio Philosophiae*-t. Johannes Scottus Eriugenától kezdve egészen Chaucerig nemcsak filozófusokat, de költőket és széphistórikusokat egyaránt ihletett ez a mű. Lucanus, Vergilius és Cicero mellett egyetlen latin íróért se lelkesedtek akkor jobban, mint Boëthiusért. Pedig éppen nem eredeti szellem, de nemes lélek, s ez a komolyság és igazemberség nem tévesztette el hatását olvasóira; ebben rejlik az oka annak is, hogy műve még ma is él. Ezekben az apokaliptikus években talán még elevezebb, mint máskor. A rossz jelenléte a világban, de ennek összeegyeztethetősége az isteni gondviseléssel és az emberi szabadsággal, ma épp úgy izgat bennünket, akár csak Boëthius. S minden próbálkozást, amely ennek a megmagyarázását ígéri, mi is izgatottan olvasunk. Kár, hogy Boëthius műve nincs befejezve: az utolsó könyv az ember szabadságának és a gondviselésnek, Isten eleve elrendelésének összebékítése hiányzik. Ugy látszik, előbb kellett a vérpadra lépnie, mintsem művét befejezhette volna. Bíráinak talán eszébe jutott az is, amit Boëthius hangsúlyoz, hogy t. i. a világ leghatalmasabb uralkodójának sincs hatalma egyében, mint a test fölött, ami oly csekély jelentőségű, s vagyunk felett, ami még csekélyebb valami. Az ember szabad és szuverén lelkét az ő hatalma el nem érheti: ez kisiklik a börtön rácsain is. Ezt nem lehet leigázni.

Az utókor kegyesebb volt, mind Teodorik, mind Boëthius iránt, mint ők voltak egymással szemben. Mi nem felejtjük el Teodoriknak, hogy ő volt az a hódító, aki azt írja egykor győzelme teljében, hogy „úgy akarja használni győzelmét, hogy mindazok, akik legyőzöttként jutottak jogara alá, sajnálják majd, miért nem következett be rájuk nézve már sokkal előbb ez a legyőzetés“. Egy nagy és királyi lélek szava ez, aki még fogatkozásaiban is meg tudott maradni valóban. Nagy Teodoriknak.

Boëthius rehabilitációja pedig szinte már halála után megkezdődött. Amalasonta, Teodorik leánya és atyja halála után a királyság regense, újra felállította Boëthius ledöntött szobrai. Családja később rokonságba is került a gót királyi családdal. A középkor pedig szinte szentként tisztelte és János pápa szentté avatásával együtt csaknem maga is a szentek közé került. Luitprand, a lombardok királya, díszes sírt emeltetett 712-ben a hamvai fölé. Síriratában.

erkölcsi derékségét dicsőítette, s nagy hírnevéről, valamint művének eleven életéről beszélt. 996-ban pedig III. Ottó császár új márványszírbába temette, amelynek síriratát II. Szilveszter pápa készítette még reimsi érsek korában, az, aki Szent Istvánnak a koronát küldötte.

Voltak Boëthiusnál nagyobb filozófusok, s különb lángelmék, de tisztább és nemesebb lélek kevés. Ez teszi halhatatlanná őt magát is, meg művét is a *Filozófia Vigasztalásáról*. Nehéz időkben volt talpig ember és pedig művelt ember: halála csak azt bizonyítja, hogy ez nem mindig könnyű, de nem azt, hogy — lehetetlen.

HALASY-NAGY JÓZSEF

A régi szegedi ispitály

A XV. SZÁZAD második felében, *Mátyás* király uralkodása idején volt Szegeden hospitium, még pedig a Sz. Péter templommal kapcsolatban. Erről *Mátyás* király egy adománylevele tesz említést. (Reizner János: Szeged története IV. köt. 54. old. XXXI. oklevél) Amennyiben helytálló Cs. *Sebestyén Károly* azon véleménye, hogy a jelenleg a ferencesek birtokában lévő alsóvárosi Havas Boldogasszonyról elnevezett plébánia-templom hajója a hirtelén eltűnt és nyoma veszett Sz. Péter templom egy része (Cs. *Sebestyén Károly*: Mikor épült a ferencrendiek Szeged-alsóvárosi temploma? Városkultúra XI. évf. 5—6 szám, 45—49 old.), úgy valószínű, hogy a Sz. Péter templommal kapcsolatos hospitium ennek közelében, tehát valahol a mai Alsóvároson lehetett.

A törökök által megszállott területeken mindenütt megszűntek a hospitiumok, bizonyára megszűnt a szegedi is. A felszabadulás után szerte az országban létesültek új hospitiumok, valószínűleg Szegeden is. Ezt látszik bizonyítani az is, hogy a felszabadulás után közel négy évtizeddel, 1724-ben a városi tanács „Betegh ház reparatiojára 3 f 13 x-t“ (Tan. jkv. 140 old. 1724 augusztus 5), ugyanezen évben pedig ismét „Betegh ház reparatioja“ címen 13 f 60 x-t (Tan. jkv. 141 old. 1724 október 8.) számolt el. Arról azonban semmit nem tudunk, hogy hol állott ez az intézmény. Az 1708—9 évi pestisjárvány idején épült ugyan egy járványkórház (lazarethum) és vele kapcsolatban egy elkülönítő (contumacia) a Tisza partján (*Stephanus Weszprémi*: Succincta medicorum Hungariae III. 19—24 old.), ez azonban aligha lehetett azonos ezzel a betegházzal, hiszen az ujonnan épült lazarethumot az 1712 évi árvíz fundamentumig elhordta (Reizner János: Szeged története I. 235 old.). 1738-ban, az újabb pestisjárvány idején nagy sietséggel Alsóvároson épült egy elkülönítő (Közig. ltárban számozatlan 1738 október 10.), de ennek további sorsa ismeretlen. A város ispitályáról 1739-től kezdve többször történik említés. *Szűcs*, alias *Tóth Adalbert* végrendeletében, 1739-ben „a Város Ispitályban lévő Szegényeknek ött rhen. forintot“ hagyott. (Közig. ltárban számozatlan 1739 december 11.) Az alsóvárosi Csanyitútcában lakó *Lázár István* végrendeletében bünei bocsánatára a xe-